

τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τοῦ Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῶν ὑποδουλωθέντων Χριστιανῶν καὶ τοὺς διαπρέψαντας μητροπολίτας, τοὺς προστάτας τούτους αὐτῶν, δυνάμει τῶν προνομίων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐν ταῖς σ. 673-782 ὁ σεβασμώτατος ἀνασκοπῶν τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν ζωὴν τῆς ἐκκλησίας περιγράφει τὸ αὐτόνομον πολίτευμα, τὴν διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχιερέων καὶ τὴν κοινοτικὴν ζωὴν, τὰς ὑπὸ τῶν αὐταρχῶν δυναστῶν (Ντερεμπείδων) ἐξισλαμήσεις τῶν Χριστιανῶν τοὺς Κρυπτοχριστιανούς (διπίστους), τὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν διαλαμπάντων λογίων Τραπεζουντίων καὶ τελευταῖον τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Νεοτούρκων (11 Ἰουλίου 1908) καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς ἀνακωχῆς (Ἰαννουαρίου 1918) ἀγῶνας τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἰδίως τοὺς ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ τοῦ Χρυσάνθου, τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, τὴν ἐρήμωσιν τὴν ἐπισυμβάσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἐξάλειψιν κατόπιν ὑπερχιλιετηρίδος τῆς πολιᾶς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος. Τέλος δὲ ἐν μοῖρα παραρτήματος περιλαμβάνονται ἐν σ. 785-790 χρονολογικὸς πίναξ μητροπολιτῶν, πίναξ πόλεων, κωμωπόλεων καὶ χωρίων μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ, ναῶν, σχολείων (σ. 791-795) πίναξ τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὡς καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, παρεκκλησιῶν καὶ σχολῶν τῆς ἐπαρχίας (σ. 796) καὶ τέλος ἐκτεταμένος πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 816-898) καὶ διόρθωσιν σφαλμάτων. (σ. 899-904).

Τοιοῦτον ὄν τὸ καθ' ὄλου τέλειον τοῦτο ἔργον τοῦ Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου συνιστῶμεν τοῖς μελετηταῖς τῆς πατρίου ἱστορίας, ἵνα πληθυνθῆ ἢ ἡ γνῶσις, κατὰ τὸ Γραφικόν.

Τ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ἅπαντα τὰ εὗρισκόμενα, ἐκδιδόντος Martin Jugie, τόμος VII, ἐν Παρισίῳ 1936 σελ. I-VI + 1-515.

Ὁ νέος οὗτος τόμος τῆς καλλίστης ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου πατριάρχου καὶ ἀριστοτελικοῦ φιλοσόφου, περιλαμβάνει μελέτας τοῦ Σχολαρίου, ἀναγομένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, πάσας δ' ἀνεκδότους, τὸ πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενας ἐξ αὐτογράφων κωδίκων τοῦ Σχολαρίου, κυρίως τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης 2223 καὶ 115, ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς ἐπίσης αὐτογράφους κώδικας τῆς Μοδένας 50 καὶ τῶν Παρισίων 1941, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαστῆς ἐπιμελείας, τῆς διακρινούσης τὸν κ. Jugie, ὅστις εἰς τοὺς τελευταίους τόμους τῆς Συλλογῆς, τοὺς περιλαμβάνοντας ἔργα φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ἐπέτυχεν νὰ παρουσιάσῃ τὸ κείμενον ἀπληλαγμένον πολλῶν ἐσφαλμένων γραφῶν, πρᾶγμα ὁμολογουμένως δύσκολον. Ἐν

τούτω πάντως ἐβοήθησεν αὐτὸν αὐτὴ ἡ γλῶσσα τοῦ Σχολαρίου, ὅστις μὴ μεταφράζων, ὡς εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ τοῦ ἕξ Ἀκύνου, ἀλλ' ἐλευθέρως καταρτίζων περιλήψεις τῆς «Εἰσαγωγῆς» τοῦ Πορφυρίου ἢ ἔργων αὐτοῦ τοῦ Ἄριστοτέλους μετὰ ἰδίων ἑαυτοῦ παρατηρήσεων μεταχειρίζεται γλῶσσαν ὀμολωτέραν καὶ ἀναλυτικωτέραν καὶ διὰ τοῦτο εὐκολώτερον ἀναγινωσκομένην καὶ γραφομένην, καὶ εὐκολώτερον διορθουμένην κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ἐκ τῶν διαφυγόντων τὴν διόρθωσιν τὰ μὲν σπουδαῖά πως εἶνε ὀλίγα, διὰ δὲ τὰ ἄλλα εὐθύνεται τὸ τυπογραφεῖον.

Ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ὁ τόμος οὗτος, τὸ πρῶτον περιέχει τὰ «προλεγόμενα εἰς τὴν Λογικὴν καὶ εἰς τὴν Πορφυρίου Εἰσαγωγὴν, ἐκ διαφόρων συλλεγέντα βιβλίων μετὰ ἰδίων ἐπιστασιῶν», ὡς αὐτὸς ὁ Σχολάριος ἐπιγράφει αὐτὸ (σ. 7-113) εἰς 17 «ἀναγνώσεις», ὧν ἑκάστη πραγματεύεται περὶ ὠρισμένου θέματος ἢ προβάλλει «ζητήματα» σχετικὰ πρὸς τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ἢ κρίσεις αὐτοῦ ὁ Σχολάριος ἔχει ὑπ' ὄψει του προγενεστέρους ἀριστοτελικούς, τῶν ὁποίων τὰς γνώμας παραθέτει εἴτε δεχόμενος εἴτε ἐπικρίνων αὐτὰς (Θωμᾶς ὁ ἕξ Ἀκύνου, Πορφύριος, Βοήθιος, Σιμπλίκιος, Κικέρων, Ἀβικέννας, Ἀλβέρτος ὁ Μέγας κτλ). Τὸ δεῦτερον περιλαμβάνει «εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ἄριστοτέλους κατηγοριῶν ἐξήγησιν» (σ. 114-237) εἰς 18 «ἀναγνώσεις», ἔνθα πραγματεύεται ζητήματα Λογικῆς καὶ Διαλεκτικῆς, ἄνευ ἀντιρρήσεων δεχόμενος τοὺς ὀρισμούς καὶ τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Ἄριστοτέλους, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις ἐπικρατεῖ εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ὡς καὶ εἰς τὸ ἐπόμενο τρίτον. Τὸ τρίτον περιέχει «εἰς τὸ περὶ ἔρμηνείας βιβλίον ἐξήγησιν» (σ. 238-348) εἰς 14 «ἀναγνώσεις». Ἡ διαίρεσις αὕτη δεικνύει ὅτι αἱ ἐπιτομαὶ αὗται προσωρίζοντο διὰ τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Σχολαρίου, ὡς βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Τὸ τέταρτον μέρος εἶνε σύντομος περίληψις τῶν Φυσικῶν τοῦ Ἄριστοτέλους ἢ ὡς ὁ Σχολάριος αὐτὸ ἐπιγράφει «Ἀποσημειώσεις τῶν βιβλίων τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως Ἄριστοτέλους» (σ. 349-408). Εἰς ταῦτα ἀκολουθοῦσι «Σημειώσεις ἐκ τῶν περὶ Οὐρανοῦ τεσσάρων βιβλίων» τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου (σ. 409-429), «Σημειώσεις ἐκ τῶν περὶ Ψυχῆς τριῶν βιβλίων» (σ. 429-454), «ἐκ τοῦ περὶ Μνήμης καὶ Ἀναμνήσεως βιβλίου» (σ. 455-457), «Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως» (σ. 457-459), «Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς» (σ. 459-463), «Περὶ ζῶων κινήσεως» (σ. 463-465), «ἐκ τοῦ περὶ βραχυβιότητος καὶ μακροβιότητος» (σ. 466-467), «ἐκ τοῦ περὶ γήρωσ καὶ νεότητος, ζῆς καὶ θανάτου» (σ. 467-468) «περὶ Ἀναπνοῆς» (σ. 468-470), «ἐκ τῶν 4 μετεωρολογικῶν» (σ. 470-481) καὶ διάφορα ἀποσπάσματα ἥτοι ὀρισμοὶ διαφόρων ἐννοιῶν τέλος δὲ ἀναγράφονται σημειώσεις εἰς τὴν ᾧαν τοῦ περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως ἔργου τοῦ Ἄριστοτέλους, ἥτοι διάφοροι γνῶμαι προγενεστέρων ἢ καὶ συγχρόνων τοῦ Σταγειρίτου σοφῶν (σ. 486-509).

Τοῦ ὅλου ἔργου προτάσσεται ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Σχολαρίου πρὸς τὸν «ὑψηλότατον καὶ πανευτυχέστατον δεσπότην κὺρ Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον», ἧς τὸ πλεῖστον μέρος ἦτο ἐπίσης ἀνέκδοτον, μικροῦ μέρους δημοσιευθέντος ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παρέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ τοῦ Σχολαρίου καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἄλλων αὐτοῦ σπουδῶν, μετὰ τοῦ συνηθούς στόμου καὶ τῆς περιαιτολογίας καὶ τῆς περιφρονήσεως παντός ὅ,τι δὲν προήρχετο ἔξ αὐτοῦ, κολακείας δὲ φορτικωτάτης πρὸς τὸν καλὸν καὶ γενναῖον Κωνσταντῖνον. Ἐκ τῆς πληροφορίας ὅτι τὸ ἀποστελλόμενον σύγγραμμα εἶνε «τὸ πρῶτον τῶν μάλιστα ἀξίων λόγου τε καὶ σπουδῆς» ἔργων αὐτοῦ, πάντως ἐστάλη ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος διηύθυνε τὸ δουκάτον τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ὑπολειφθεῖσῶν ἐλευθέρων ἔτι ἀπὸ τῶν Τούρκων πόλεων. Ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἔπεμπε τὰ συγγράμματα αὐτοῦ πρὸς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀποστέλλει τὸ παρὸν πρὸς τὸν φίλον καὶ προστάτην αὐτοῦ δεσπότην, πολὺ ἀνώτερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν «οὐ σφόδρα φιλόσοφον ἂν τις εἴποι», ἐν ᾧ ὁ Κωνσταντῖνος, καίπερ ὀλίγα «ἀχροασάμενος φιλοσοφίας», δι' ἔργων ὁμως «εἰλικρινῆ τε καὶ ἐναργῆ τὴν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου» ἐδεικνυεν ἐν ἑαυτῷ, διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ προστασίας τῶν ἔραστῶν τῆς φιλοσοφίας. Ἐξηγῶν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου λέγει, ὅτι ἐπιμεληθεὶς πρότερον τῆς ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς ὥρμησεν ἔπειτα ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ἄλλὰ «ἐπειδὴ οὐδὲν μέγα παρὰ τοῖς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τότε δόξαν ἔχουσιν ἐν ἡμῖν ἀκριβῶς ἐξετάζων» εὗρισκεν, ἐτράπη πρὸς τοὺς ἀρίστους τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτάς, τὸν Θεόφραστον καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδισιέα καὶ Πορφύριον καὶ Συριανὸν καὶ Σιμπλικιον καὶ πρὸς τοὺς λατίνους ἀριστοτελικούς («ἐπεὶ τῆς λατίνων φωνῆς ἐτύγχανον ἐπαίτων») καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸν Ἀβικέναν καὶ τοὺς ἄλλους ἄραβας, τοὺς Πέρσας φιλοσόφους καὶ μάλιστα τὸν «κράτιστον τῶν Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῶν» Ἀβερὸν, οἵτινες «πολλαῖς μὲν προσθήκαις τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐπηύξησαν» καὶ τὰς τῶν ἡμετέρων καὶ πρώτων ἔξηγητῶν ἀπέκρυσαν (=ἡμαύρωσαν) ἔξηγήσεις». Ἐκ τούτου θεωρεῖ ἑαυτὸν πολὺ ἀνώτερον «τῶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις προστησαμένων τὸν Μαγεντηνὸν ἢ Ψελλὸν ἢ Φιλόποννον μόνον». Αὐτὸς εἶνε αἴτιος «τῆς εὐδοξίας τῶν νῦν τι δοκούντων εἶναι... καὶ πᾶσι τοῖς ἐπὶ τῶν ἑμῶν καιρῶν καθάπερ ῥητορικῆς οὕτω δὴ καὶ φιλοσοφίας τυγχάνω παράδειγμα γεγονώς». Καὶ ἤνοιξε μὲν σχολεῖον ἐπιθυμῶν εἰς τινὰς ὀμιλητάς νὰ καταλίπη «τὰς ἐπ' Ἀριστοτέλει μελέτας», ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον τρεῖς ἢ τέσσαρες εἶνε ἐν ὅλῃ τῇ πόλει «οἱ δυνάμενοι τὰ φιλοσοφίας δέχεσθαι δόγματα». Τῶν πρὸς τούτους παραδόσεών του καρπὸς εἶνε τὸ ἀποστελλόμενον σύγγραμμα, γραφὲν κατὰ τὴν συνηθῆ παρὰ Λατίνους, ὡς αὐτὸς λέγει, μέθοδον προβλέπει δὲ αὐτὸ ὠφέλιμον καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Λατίνους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δεσπότην, ἂν εὐκαιρῆ νὰ διεξέλθῃ αὐτό.

Καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ